

Lubor Králik

Instytut Językoznawstwa im. Ludovíta Štúra Słowackiej Akademii Nauk, Bratysława

lubor.kralik@juls.savba.sk

NOTULAE ETYMOLOGICAE LEMKOVIANAE¹

Słowa kluczowe: etymologia słowiańska, etymologia gwarowa, etnolekt łemkowski, słownictwo łemkowskie

Keywords: Slavonic etymology, dialectal etymology, Lemko ethnolect, Lemko lexicon

Tekst ten został zainspirowany przez wydaną niedawno monografię Adama Fałowskiego i Wiktorii Hojsak *Łemkowskie etymologie* (Kraków 2020; dalej w tekście: ŁE)² poświęconą analizie etymologicznej ponad 520 wyrazów łemkowskich (por. ŁE: 281). Jeśli chodzi o wybór opracowywanej leksyki, to, jak piszą autorzy we wstępie do publikacji,

wzięto pod uwagę wyrazy o niejasnej, niejednoznacznej etymologii lub takie, co do genezy których da się powiedzieć coś nowego [...], a także wyrazy rzadkie, dotąd nieobjaśniane; nie uwzględniono natomiast takich wyrazów zapożyczonych [...], których pochodzenie jest dobrze znane, a także wyrazów wielokrotnie wymienianych w pracach szczegółowych o łemkowskiej leksyce obcego pochodzenia [...] lub [jeśli – E.K.] da się łatwo ustalić ich pochodzenie na podstawie dostępnych słowników etymologicznych: ukraińskich, słowackich, polskich, czeskich. Tak więc można

---

1 Artykuł został napisany w ramach badań wspieranych przez Agencję Grantową Ministerstwa Edukacji, Nauki, Działalności Badawczej i Sportu Republiki Słowackiej i Słowackiej Akademii Nauk (VEGA; projekt nr 2/0103/19). Za korektę tekstu polskiego autor wyraża szczerze podziękowania Markowi Stachowskiemu.

2 Serię artykułów na ten temat autorzy opublikowali w latach 2018–2021 na łamach czasopisma „LingVaria”.

zaryzykować stwierdzenie, że nasze studium etymologiczne obejmuje wyrazy, których pochodzenie wydaje się najbardziej zagmatwane i skomplikowane (ibid.: 19).

Monografia A. Fałowskiego i W. Hojsak niewątpliwie zasługuje na głębszą analizę jej wkładu naukowego w kontekście etymologii słowiańskiej; naszym zdaniem jednakże już teraz można wyrazić opinię, że i w stosunku do niej jest – *mutatis mutandis* – szczególnie aktualna konstatacja Olega N. Trubaczewa, według którego „появление этимологического словаря – это лишь начало настоящего этимологического исследования лексики данного языка” (Trubačev 2004: 25). Nawiązując do cytowanej – i na pierwszy rzut oka paradoksalnej – myśli etymologa rosyjskiego, można chyba stwierdzić, że wydanie publikacji syntetycznej w dziedzinie etymologii (słownik, monografia naukowa (w tym przypadku ŁE)) oznacza zamknięcie pewnego etapu w badaniach etymologicznych i związane z nim zestawienie symbolicznego „bilansu”, polegającego m.in. na identyfikacji leksyki, której pochodzenie już można uznać za wyjaśnione, i leksyki, która na razie pozostaje bez zadowalającej interpretacji genetycznej – i właśnie takie słownictwo może inspirować do dalszych rozważań etymologicznych, a w idealnym przypadku także do prób (alternatywnego) objaśnienia etymologicznego.

Wyniki takich rozważań, będące owocem naszej lektury książki A. Fałowskiego i W. Hojsak i dotyczące tylko niewielkiego fragmentu opracowanego przez autorów materiału leksykalnego, pozwalamy sobie przedstawić w tym miejscu jako skromny przyczynek do badań etymologicznych w dziedzinie słownictwa łemkowskiego³ i, oczywiście, jako możliwą podstawę do dalszej dyskusji naukowej.

1. Бажына. Z podanego przez autorów objaśnienia łemk. *bažyna* ‘trzęsawisko’ („Z psł. dial. zach. i pld. *barina ‘miejsce błotniste, grząskie, bagno, moczar, grzęzawisko’” – ŁE: 20) wynika, że forma wyrazu łemkowskiego może odzwierciedlać polski rozwój fonetyczny *ri > ři > řy* (*ży*); chodziłoby więc o zapożyczenie z polszczyzny, por. przytoczone przez autorów pol. dial. pld. *barzyna* ‘bagno, moczar’.

Nie można chyba jednak wykluczyć, że wyraz łemkowski dopuszcza interpretację *baž-ina (już psł.?), co byłoby formacją od rdzenia zachowanego w psł. *bagno: dial. *bagnъ ‘błotnisty, grząski teren, moczary, trzęsawisko, topielisko, palus; błoto,

3 Jednocześnie wyrażamy nadzieję, że badania te będą prowadzić do opracowania słownika etymologicznego etnolektu łemkowskiego („Słownictwo, które udało się tutaj w mniej lub bardziej prawdopodobny sposób objaśnić etymologicznie, uzupełnione o wyrazy przejrzyste co do etymologii, może w ostatecznym wyniku złożyć się na kompletny łemkowski słownik etymologiczny, który bez wątpienia powstanie w nieodległej przyszłości, jeśli będzie na niego naukowe i, szerzej, społeczne zapotrzebowanie” – ŁE: 19). Ponieważ „rozwijanie zapoczątkowanych przez SEK [Słownik etymologiczny kaszubszczyzny – L.K.] W. Borysia i H. Popowskiej-Taborskiej serii prac nad polską i słowiańską etymologią gwarową [...]” należy „do najpilniejszych zadań w zakresie [słowiańskiego – L.K.] językoznawstwa porównawczego” (Bednarczuk 2015: 19–20), projekt taki niewątpliwie wymaga adekwatnego wsparcia.

limus’, bot. ‘roślina z rodziny wrzosowatych rosnąca na bagnach, *Ledum palustre*’ (SPsł I: 177–178); por. podane w SPsł formy „bez sufiksального -n-” typu stpol. *bag* ‘bocian czarny’, dłuż. *bagi* pl. ‘palus’, sła. *bahurina* ‘ts.’, ukr. dial. *багва́* ‘ts.’, ros. dial. *баговник, багуль* ‘*Ledum palustre*’ itp. (ibid.: 178).

2. Бокет. Jako paralele dla tej nazwy emaliowanego naczynia z rączką autorzy przytaczają nazwy podobnych naczyń znane w gwarach słowackich (*baket, boket*) i polskich (*bakietek, bokietek*), konstatując w związku z ich pochodzeniem: „Niezupełnie jasne. Najprościej byłoby wywieść z franc. *baquet* ‘kadź, bak’, wszakże mało prawdopodobne, aby wyraz mógł trafić bezpośrednio z języka francuskiego do gwar słowackich i ukraińskich” (ŁE: 44).

Jako etymon można tu chyba zaproponować ang. *bucket* ‘wiadro’⁴. Na Łemkowszczyznę mógł taki wyraz zostać przyniesiony – chyba podobnie jak łemk. *нейда* ‘zapłata’ < ang. *paid* ‘(za)płacony’, od ang. *to pay* ‘płacić’ (ibid.: 175)⁵ czy *ковт* ‘płaszcz’ < ang. *coat* ‘ts.’ (ibid.: 130) – przez miejscowych wychodźców do Ameryki⁶. Pod względem typologii semantycznej zapożyczeń leksykalnych jest tu niewątpliwie ciekawa paralela w postaci rzeczownika *pelo* ‘wiadro’ (< ang. *pail* ‘ts.’), odnotowanego w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. w języku drugiego pokolenia Słowaków amerykańskich, urodzonego już w Stanach Zjednoczonych⁷.

Zakładając dla wymienionych wyrazów takie źródło etymologiczne, można za pierwotne uznać formy z *ba-* (sła. dial. *baket*, pol. dial. *bakietek*). Łemk. *boket*, sła. dial. *boket* i pol. dial. *bokietek* mogły chyba powstać na skutek wtórnego skojarzenia z wyrazami typu buk. *боклати́* ‘wypukły, okrągły’ czy z lokalnymi odpowiednikami czes. *bokatý* ‘pękaty, z wystającymi bokami’ itp., na które wskazują autorzy.

3. Вайцак, вайцатий. Według autorów wyrazy (oba w znaczeniu ‘chory na przepuklinę’) „niezbyt jasne” (ŁE: 53), nawiązujące chyba do brus. dial. *ванцак*

4 Mimo niewątpliwiej bliskości formalnej i semantycznej ang. *bucket* i franc. *baquet* chodzi prawdopodobnie o wyrazy różnego pochodzenia. Franc. *baquet* jest deminutywem od franc. *bac* ‘kadź (cuve)’ jako kontynuantu lud. łac. **baccu* ‘pojemnik, naczynie (*recipient*)’; por. TLFi s.vv. *baquet, bac* 2. Natomiast ang. *bucket* to chyba derywat od stang. *būc* ‘brzuch (*belly*)’; dzban (*pitcher*)’ jako odpowiednika stwniem. *būh* ‘brzuch’ (niem. *Bauch* ‘ts.’); zob. Onions 1996: 123.

5 Punktem wyjścia było tu chyba ang. *get paid* ‘być opłaconym’, które mogło być interpretowane (i częściowo kalkowane) w znaczeniu ‘dostawać *paid* (zapłatę)’. Powstały w taki sposób rzeczownik łemkowski (*нейда*) został zaadaptowany morfologicznie pod wpływem wyrazów rodzimych rodzaju żeńskiego typu ukr. *плата*, pol. *płaca* ‘wynagrodzenie za pracę’ itp.

6 „Początek wychodźstwa Łemków do Ameryki datowany jest na około 1865 rok, a jego szczyt przypadł na koniec XIX i początek XX wieku. [...] Przed I wojną światową nie było łemkowskiej rodziny, w której nikt nie wyemigrował. Średnio połowa wyjeżdżających wracała po trzech, czterech latach. Były to wyjazdy zarobkowe, nikt nie opuszczał Łemkowszczyzny z zamiarem pozostania w Ameryce” (Misiak 2006: 78–79).

7 *Chłapi żali pelo, ñeznam, či to pelo še vola či ñe, pelo z vodu i rucali na ženi* ‘Mężczyźni wzięli *pelo* – nie wiem, czy się to nazywa *pelo*, czy nie – *pelo* z wodą i oblewali kobiety’ (Ripka 1992: 349).

‘choroba brzucha’, ‘padaczka’, ‘ból brzucha’, *ванцач* ‘choroba brzucha’, *ванцаты* ‘nerwowy, szalony’, których źródłem jest pol. *wąsad* (błędnie *wąsacz*) ‘ból w krzyżach’. Może jednak podstawą derywacyjną jest tu sła. *vajce* ‘jajko’⁸ (wtórnie, zwykle pl., ‘testes’) z zakładanym dalszym rozwojem semantycznym ‘jajko’ > ‘przedmiot w kształcie jajka (albo testes)’ > ‘(widoczna na powierzchni ciała ludzkiego) jajkowata przepuklina’⁹ – stąd i łemk. *вайцатый* ‘mający »jajko«, przepuklinę, chory na przepuklinę’, *вайцак* ‘ts.’.

4. Гудры. Autorzy objaśniają ten wyraz (‘ubranie pogardliwie, łachy’) jako „najprawdopodobniej zapożyczenie z języka słowackiego, gdzie postać *hudra* [wsch. dial., zwykle pl., ‘stara zniszczona odzież, łachmany’ – L.K.] współistnieje z *handra* (*hadra*) ‘kawałek (zużytej) tkaniny, wykorzystywanej zwykle do czyszczenia, mycia, polerowania itp.; pejor. tkanina złej jakości; pejor. stara odzież’ [...] co z niem. *Hader* ‘gałgan, szmata’” (ŁE: 73).

Informację autorską można uzupełnić stwierdzeniem, że źródłem etymologicznym sła. dial. *hudra* jest niem. *Huder*¹⁰, poświadczone – jak i jego wariant *Hudel* ‘kawał tkaniny itp.’¹¹ – od okresu średnio-górno-niemieckiego¹². Stosunek niem. *Huder* do bliskiego mu formalnie i semantycznie niem. *Hader* nie jest jasny¹³.

5. Гедкати. Pod tym wyrazem hasłowym umieszczono kilka czasowników łemkowskich mających znaczenie ‘łaskotać’ (*седкати*, *гыдзьгати*, *гыткати*, *гыцкати* (ся); por. też przymiotnik *людзкотливый* ‘łoskitливий’). Według autorów „niezbyt jasne. Wygląda na twór onomatopeiczny” (ŁE: 76); z dalszej analizy autorskiej wynika, że należy tu zakładać (naszym zdaniem słusznie) derywaty od rdzenia **gɔd-/ *gyd-*, por. psł. **gɔditi* : **gɔdliti* (płd.) ‘łaskotać, *titillare*’ (SPsł VIII: 321), **gydliti* ‘łaskotać, łechtać; łaskotać pobudzając do śmiechu, *titillare*’ (ibid.: 335).

W kontekście takiego objaśnienia łemk. *седкату* dopuszcza interpretację **gɔd-ɔkati* (formacja z przyrostkiem **-kati*, używanym do tworzenia czasowników dźwiękonaśladowczych i ekspresywnych¹⁴). Podobnie *гыткату* = chyba **гыдкату* (z asymilacją dźwięczności *dk > tk*) z **gyd-ɔkati*; być może chodzi tu jednak

8 Kontynuant psł. **ajbce* (SPsł I: 153; ESSJa I: 63).

9 Por. również sła. dial. *má nabehnuté vajci* ‘ma przepuklinę’ (Brvnište, powiat Považská Bystrica; kartoteka SSN w Instytucie Językoznawstwa im. Ludovíta Štúra Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie), dosłownie ‘ma »nabiegłe«, nabrzmiałe jajka’.

10 Słownik braci Grimm podaje tylko utworzone na jego podstawie compositum *huder-butz* ‘eine in lumpen gehüllte schreckgestalt, scheuche’, por. DW s.v.

11 Por. DW s.v. *huder* ‘1. lumpen, lappen, zerfetztes stück zeug’.

12 Por. Lexer s.v. „*hudel, huder*” (tam i kompozytum *huder-wât* ‘zerlumppte kleidung’).

13 Por. Kluge (2011: 383–384) s.v. *Hader*² („Herkunft unklar”), 428 s.v. *Hudel* („Herkunft unklar, vgl. aber das lautähnliche *Hader*”).

14 „[...] *-kati* (po spółgłosce [...] *-ɔkati* : *-ɔcati*)” (SPsł I: 49).

i o pierwotne **gyt-ɔkati*, od psł. **gyt-*, co byłoby wariantem psł. **gyd-* z wahaniem *d/t*, jakie można chyba zakładać w rdzeniu onomatopeicznym.

Szczególnie ciekawy jest czasownik *ꞑыцкату (ся)*, dopuszczający naszym zdaniem kilka wersji interpretacyjnych:

1. Deminutywum od **ꞑыцату (ся)*. W przypadku **ꞑыцату (ся)* może chodzić o:
  - a) pierwotne **ꞑыд-цату (ся)* < **gyd-ɔcati (sę)*, tj. o formację z przyrostkiem *-ɔcati*¹⁵ do psł. **gyd-*;
  - b) **gyt-j-ati* (ze względu na *ц* jako refleks psł. **tj* chodziłoby tu o polonizm albo słowacyzm) jako imperfektywum od hipotetycznego **ꞑытиту (ся)* albo **ꞑытату (ся)* < psł. **gyt-* (por. wyżej);
  - c) młodsze imperfektywum (z pol. albo sła. alternacją spółgłoskową *t/c*) od **ꞑытату (ся)*, rozumianego jednak jako formacja wsteczna od *ꞑыткату* (por. wyżej);
  - d) **ꞑыт-цату (ся)* jako deminutywum (z wymienionym wyżej sufiksem **-ɔcati*) od **ꞑытиту (ся)*, **ꞑытату (ся)*;

Nie jest zupełnie wykluczone – chociaż, biorąc pod uwagę możliwość interpretacji w słowiańskim kontekście językowym, wydaje się mało prawdopodobne – zapożyczenie wyrazu z niem. *kitzeln* ‘łaskotać’, śrgniem. *kitzen* ‘ts.’¹⁶

2. Pierwotne **ꞑыдз-кату (ся)* (z asymilacją dźwięczności *dzk > ck*), deminutywum od **ꞑыдзату (ся)* < **gyd-j-ati (sę)* (formacja imperfektywna; z **dз* jako pol. albo sła. refleksem psł. **dj*).

Na istnienie czasownika **ꞑыдз-кату (ся)* może wskazywać i zakładane **ꞑыдзк-отату*¹⁷ jako podstawa derywacyjna dla przymiotnika *ꞑыдзкот-ливий* ‘лоскітливий’. Czasownik *ꞑыдзьꞑату* mógł powstać na skutek ekspresywnego udźwięcznienia pierwotnego **ꞑыдзьꞑату* czy nawet **ꞑицьꞑату*.

Dla interpretacji części wymienionego przez autorów materiału może być niewątpliwie ciekawa również hipoteza zakładająca tu związek „изначально или в результате позднейшего семантического сближения [...] с укусами оводов”, kiedy takie wyrazy „семантически уподобляют щекотание уколам жалом [...]” (Vinogradova, Gura 2021: 13), z czego wynika odniesienie etymologiczne odpowiednich czasowników ze znaczeniem ‘łaskotać’ do psł. **gɔzɔ* (zach.), **gyzɔ* (płn.) ‘owad paszujący na skórze bydła, *asilus, oestrus*’ (SPsł VIII: 331).

W takim przypadku łemk. *ꞑыцкату (ся)* dopuszczaloby interpretację *ꞑыцкату (ся)* < **ꞑыскату (ся)* < **ꞑызкату (ся)*, por. „дłuż. *gizkaś* < *gyzɔkati* o bydle ukąszonym przez owady ‘oganiać się’” (ibid. s.v. *gɔziti, gɔziti sę* – z rekonstrukcją wyjściowej formy *gyzɔkati* z tylnym jerem). W związku z zakładaną zmianą fonetyczną

15 Zob. przypis 14. SPsł (I: 49) podaje w tym związku psł. **bodɔcati* (płd.) ‘lekko, często kłuć’ jako formację deminutywną od psł. **bosti* (**bod-ti*), **bodɔ* ‘kłuć, bósć’.

16 Por. Lexer s.v. *kitzen* ‘kitzeln’.

17 O sufiksie **-otati* por. SPsł (I: 52–53).

sk > *ck* por. psł. **kystōka*¹⁸ > sła. *kystka* ‘frędzla’ i jego wariant etymologiczny w postaci dial. *kycka* ‘ts.’¹⁹ (tj. z rozwojem *kystka* > **kyska*²⁰ > *kycka*). Łemk. *гыдзьгату* może być ekspresywną modyfikacją pierwotnego *гызкату (z udźwięcznieniem *zk* > *dz’g*) i *гыцкату* (z analogicznym rozwojem nieregularnym *ck* > *dz’g*).

6. Гернути. Przytoczone w haśle *verba moriendi* (łemk. *гернуту* ‘вмерти’ itp., z paralelami w gwarach ukr., brus. i pol.; ŁE: 77) mogą chyba kontynuować – przy założeniu nieregularnej asymilacji konsonantycznej *g-b-* > *g-g-* – także psł. *gybnōti ‘kończyć życie, być bliskim śmierci’, ‘opadać z sił’, ‘przepadać, znikać, *perire*’ (SPsł VIII: 333) albo *gōbnōti ‘zginać, nadawać zakrzywiony kształt, *flectere, inflectere*’ (ibid.: 320); o możliwym dalszym rozwoju semantycznym *gōbnōti por.: „Pierwotne znaczenie ‘zginać się ze starości, słabości’, ‘pochylać się, stąd ‘ginać’” (ibid. s.v. *gybnōti*)²¹. Por. również interpretację sła. *hnút* ‘giąć’, dial. *gebnút* ‘ginać’ jako refleksów – niewątpliwie wariantów etymologicznych – psł. *gōbnōti w ESSJa (VII: 188)²².

7. Гирувати. Łemk. *сирывату* ‘dusić, dławić za gardło’ autorzy porównują z ukr. dial. *сирта* ‘палиця, що підтримує драбинки воза’, *сирт* ‘ts.’ (< niem. *Gerte* ‘żerdź, drąg’), zakładając rozwój semantyczny ‘hamować (przy użyciu żerdzi)’ > ‘dusić, ścisnąć za gardło’ (ŁE: 78).

Może jednak semantyka ‘ściskać za gardło’ jest tu pierwotna i chodzi o denominatywum (utworzone za pomocą produktywnego sufiksu *-*ovati* (por. SPsł I: 48)) od jakiegoś wyrazu oznaczającego gardło; por. np. stczes. *hrdlo* ‘gardło’: *hrdlovati* ‘1. svírat někomu hrdlo, škrtit, rdousit někoho; 2. trápit, trýznit někoho’ (ESSČ s.v.). Wyrazem podstawowym jest tu chyba psł. **gr̥tb* ‘górna część tchawicy, *larynx*; tylna część jamy ustnej, gardziel, gardło z podniebieniem, *fauces*’, powiązane z psł. *žerti, **žbr̥q*; por. dłuż. *gjarś*, gen. *gjarsi* ‘gardło, gardziel’, a też derywowane stpol. (XV w.) *garciel* f. ‘tylna część jamy ustnej, gardło, szyja, *fauces*’ i in. (SPsł VIII: 296).

Wychodząc z psł. **gr̥tb*, inicjalne *r-* w *сирывату* należy uznać za przypadek zachowania psł. *g (por. Stieber 1982: 94). Dla refleksu psł. **r̥* można chyba założyć rozwój fonetyczny **r̥* > *er*, stąd (ze zwężeniem *e* > *i*) *ir*; por. łemkowskie formy *kocirba* ‘czeremcha’ (**kot̥r̥ba*; ibid.: 47), *mirwa* ‘stara słoma’ (**m̥r̥va*; ibid.), *śvirk* ‘modrzew’ (**skv̥rk̥*; ibid.: 48), *vir̥ziuka* ‘rodzaj płótna’ (od **v̥r̥ch̥*; ibid.: 49). Taka próba objaśnienia łemk. *сирывату* wymaga niewątpliwie dalszej weryfikacji w kontekście łemkowskiej fonetyki dialektalnej.

18 Por. pol. *kistka* ‘mała kiść’ itp. (ESSJa XIII: 276).

19 SSJ (I: 809) s.v. *kystka*, (I: 805) s.v. *kycka* („dial.”). Dalsze znaczenia sła. dial. *kycka* podaje SSN (I: 927) s.v. *kycka*.

20 O uproszczeniu fonetycznym *stk* > *sk* zob. Stanisław 1967: 612.

21 Alternatywna rekonstrukcja semantyczna: ‘zginać (się)’ > ‘poruszać się’ > ‘odchodzić (ze świata żywych)’ > ‘umierać’; por. ESJS (IV: 213) s.v. *gybnōti* (z odesłaniem do dalszej literatury).

22 Ta interpretacja wyrazu słowackiego została zaakceptowana i w naszym słowniku etymologicznym (Králík 2015: 685) s.v. *zgebnút*, *zgegnút*.

8. Дзебеніти. Za paralełę łemk. *дзебеніти* ‘marznąć, trząść się z zimna’ autorzy uznają naddniestrz. *дзембіти* ‘мерзнути’, łącząc oba wyrazy z ukr. dial. *зйбнути* ‘marznąć’, z psł. **zębnŋti* ‘marznąć, ziębnać’ (ŁE: 83). Z takiego wyjaśnienia jednocześnie wynika, że w *дзебеніти* doszło do rozwoju z > dz, prawdopodobnie spowodowanego pewną ekspresywnością wyrazu.

Być może *дзебеніти* dopuszcza (przy założeniu ekspresywnej sonoryzacji *c-p- > dz-b-*) i nawiązanie do ukr. *ціпеніти* ‘drętwieć, martwieć; niemieć’, dial. *цененіти* ‘drzeć’, z psł. **cěpěněti* ‘drętwieć, martwieć, cierpnąć’ (SPsł II: 78)²³ – zapewne z rozwojem semantycznym ‘cierpnąć z zimna’ (por. ros. *цепенеть от холода*) > ‘marznąć’ > ‘trząść się z zimna’.

9. Дыхтиско. Wyraz ten, o znaczeniu ‘głębokie błoto na drodze (koniowi po kolana)’, ‘trzęsawisko’, autorzy wywodzą od czasownika będącego kontynuantem psł. **dychŋtēti* ‘ciężko, szybko oddychać, dyszeć’ (intensywum od **dychati* ‘wykonywać oddechy, oddychać, zwłaszcza intensywnie, szybko lub ciężko’), zakładając onomatopeiczną motywację rzeczownika łemkowskiego: „Odgłos stąpania po mokradle, trzęsawisku przypomina odgłos intensywnego oddychania, sapania” (ŁE: 88).

Zgadza się z odniesieniem wyrazu do psł. **dychati*, **dychŋtēti*, jednocześnie uznajemy za możliwe alternatywne ujęcie jego motywacji. Analizując słowiańskie nazwy błot i bagien z rdzeniem *duch-/dych-* (pol. dial. *duchowina* ‘влажная, болотистая почва’, brus. dial. *здўха* ‘непроходимое болото’, *здыховина* ‘зыбкое болото’, rus. dial. *дыхалища* ‘место тряское, трясина’ itd.), Nikita I. Tolstoj zauważył, że taka nominacja odzwierciedla „способность вязкого болота вздуться, подниматься, когда на него ступают” i może być związana również „с представлением о подвижном, »дышащем« болоте” (Tolstoj 1969: 185). Wracając do zaproponowanej przez A. Fałowskiego i W. Hojsak motywacji onomatopeicznej, można chyba wysunąć przypuszczenie, że wymienione przez Tolstoję wyobrażenie o „dychaniu” błot powstało, być może, i na podstawie efektów dźwiękowych, jakie towarzyszą wybuchom gazów błotnych²⁴.

Wśród przytoczonych przez autorów kontynuantów psł. **dychŋtēti* (łemk. *дыхтими* ‘ciężko oddychać’ itp.) wydaje się szczególnie ciekawym – z powodu niewątpliwej odrębności semantycznej – łemk. *дыхтими* „ledwo się trzymać.

23 ESSJa (III: 184–185) i ESUM (VI: 260) poddają rekonstrukcję **cěpeněti*, jednakże ukr. (i czes.) *-en-* zamiast refleksu **-ĕn-* może być wtórne („asi sek[undární] pod tlakem slovtvorného systému” – ESJS X: 571 s.v. *ocěpěněti*).

24 Por. również fragment utworu współczesnej beletrystyki rosyjskiej: „Наступила долгая звенящая пауза. Оба прислушивались к доносящемуся с острова звонкому голосу топора, трелям лягушек на болотах, писку комаров и идущим со стороны топи вздохам и стонам. Болото дышит [wyróżnienie – L.K.]. Страшные звуки для тех, кто не знает. Так потом и появляются байки про болотников, ичетиков, лесных людей, шилишиг всяких [...]” (Maksimuškin 2022: niepaginowane).

Oznacza, że coś się ledwo dostrzegalnie porusza, »wisi« i lada chwila może się przerwąć (np. warstwa mchów na trzęsawisku)” (ŁE: 88; znaczenie podano za słownikiem Jarosława Horoszczaka).

Przy założeniu, że semantyka ‘ledwo się trzymać’ może nawiązywać do pierwotnego *‘być niestabilnym = trząść się itp.’, można zadać sobie pytanie, czy *дыхмиму* we wskazanym znaczeniu nie jest raczej kontynuantem psł. dial. *дрѡгѡтѣти ‘silnie drzeć, trząść się, np. ze strachu, z zimna’ („płd.”, SPsł V: 13)²⁵, formacji paralelnej do psł. dial. *дрѡгѡтати ‘trząść się, dygotać, drzeć, np. z zimna, ze strachu, zwykle o rękach, głosie’ („płd.”, ibid.: 12–13), będącego intensywu od *дрѡгати ‘robić szybko, powtarzające się ruchy, trząść się, drzeć’ : ‘trząść czymś, potrząsać, machać’ (ibid.: 11).

Z fonetycznego punktu widzenia taka próba interpretacji łemk. *дыхмиму* ‘ledwo się trzymać itd.’ zakłada rozwój fonetyczny *дрѡгѡтѣти > **дыргѣтиму*²⁶ > **дырхмиму*²⁷ > **дыхмиму*²⁸.

Przedstawiona hipoteza, zakładająca istnienie w gwarach łemkowskich dwu homonimów etymologicznych – *дыхмиму*¹ ‘ciężko oddychać’ (psł. *дыхѡтѣти) vs. *дыхмиму*² ‘ledwo się trzymać’ (*дырхмиму < psł. *дрѡгѡтѣти) – umożliwia również interpretację alternatywną łemk. *дыхмиско*. Być może chodzi tu o pierwotne *дырхмиско < *дрѡгѡтиско, motywowane cechą semantyczną ‘trząść się’; por. pol. *trzęsawisko*, sła. *trasovisko* ‘ts.’ itd. czy ros. dial. *дрозѡá* ‘1. топь, трясына, болото’ (SRNG VIII: 195), które może należeć (jak i *дрѡгѡтиско) do gniazda słowotwórczego psł. **дрѡгати*²⁹.

25 Z takiej interpretacji czasownika łemkowskiego wynikałaby pewna korekta (uzupełnienie) charakterystyki lingwo geograficznej psł. dial. *дрѡгѡтѣти.

26 Co do zakładanego rozwoju fonetycznego *рѣ* > *вр* por. Stieber (1982: 50): „Psł. grupy *рѣ*, *рѣ* rozwinęły się na Łemkowszczyźnie zwykle w *вр*”.

27 W zależności od rozwoju psł. *g forma *дырхмиму mogła powstać – po zaniku jerów – w wyniku dwu procesów fonetycznych: 1. (*gt* > *yt* >) *ht* > *χt*, z regresywną asymilacją dźwięczności, albo 2. *gt* > *kt* (asymilacja dźwięczności) > *χt*, „z częstą w językach słow. zmianą *-kt-* > *-cht-* w wyrazach ekspresywnych” (SPsł V: 13 s.v. *дрѡгати*), polegającą na dysymilacji dwu spółgłosek zwartych.

28 Z uproszczeniem grupy spółgłoskowej *рхм, być może i pod wpływem bliskiego formalnie *дыхмиму* < psł. *дыхѡтѣти.

29 Por. ESSJa (V: 139) s.v. *дрѡгѡна: „Скорее всего, производное [...] от к[орня] **дрѡг-* (см. *дрѡгати)”. Rekonstrukcja *дрѡгѡна została odrzucona w SPsł (V: 14): „*дрѡгѡна, nie oparta na należytych podstawach rekonstrukcja [...] zob. *дрѡгы дрѡгѡве* : *дрѡга*”. Krytykę ze strony autorów SPsł można niewątpliwie zaakceptować w przypadku form typu ros. dial. *дрѡѡва* ‘болото, зыбун, трясына’ (zob. ESSJa V: 139), gdzie naszym zdaniem rdzeniowe *я* należy interpretować jako refleks *ѣ, a nie *ѡ (w pozycji mocnej). Natomiast rdzeniowe *о* w ros. dial. *дрозѡá* jest raczej regularnym refleksem *ѡ, a nie *ѣ. Ostatnio Aleksandr Je. Anikin (2007: 356 s.v. *дрозѡá*) objaśniał ros. dial. *дрозѡá* jako formę powstałą chyba w wyniku kontaminacji: „Возможно, из прасл. *дрѡгы ‘то, что трясется, дрожит (болото, топь) [...] с изменением корневого вокализма под влиянием *дрог-* в *дрогаться* ‘трястись’ и под.”, dopuszczając równocześnie podaną w ESSJa (V: 139) interpretację: „Не исключено и исходное *дрѡгу, связанное с *дрѡгати (*сѣ*) [...]”.

10. Люштати. Podane w haśle wyrazy łemkowskie ze znaczeniem typu '(przy chodzeniu) ubrudzić się błotem, stać się mokrym od rosy, wody' autorzy słusznie wywodzą z pierwotnego *хлюштати (por. też przytoczone przez nich ukr. хлющати pot. 'mocno padać, lać (przeważnie o deszczu); ciec, ściekać z kogoś, czegoś; być bardzo mokrym, przesyconym wilgocią ponad miarę', pol. *pochlustać* 'pooblewać, pobryzgać, ochlapać', sła. dial. *chlušť* expr. 'deszczowa pogoda, niepogoda' itp.), nawiązującego do onomatopeicznego psł. *chl'ustati/*chl'uskati (ŁE: 145).

Autorzy zwracają uwagę i na formy bez inicjalnego *ch-*, spotykane w gwarach słowackich, por. sła. dial. *luštať* (*sa*) 'moczyć, zwilżać (np. dolny skraj odzieży)', *lušta*, *mokri jag lužda* 'bardzo mokry, przemoknięty (o człowieku)'. Tu jednak chodzi o lek-sykę pochodzenia węgierskiego, por. węg. *lusta* 'leniwy' (Rocchi II: 16), dial. także '(o rzecze itp.) mający stojącą albo wolno płynącą wodę; (o wodzie do picia) odstany, nieświeży', 'brudny, nie czysty', 'mokry, namokły' (UMT III: 919). Nie jest dlatego wykluczone, że łemk. *люштати* może być formą o charakterze kontaminacyjnym: *chl'ustati × węg. *lusta* (sła. *lušta*).

11. Пернадель. Według autorów chodzi o wyraz o znaczeniu 'gierz; larwa gza' „dobrze poświadczony na gruncie łemkowskim”, odnotowany i w gwarach wschodniej Słowacji (sła. dial. *parnadel* 'kleszcz, zool. *Ixodes*'; por. ŁE: 176–177). W ESUM formy typu *пернадель* podano jako warianty ukr. dial. *перна́к* 'личинка гедза', porównywanego z ukr. dial. *перна́к* 'напірник', *пері́нка* 'личинка мурашки', „за схожістю личинок до подушечок, перин” (ESUM IV: 352 s.v. *перна́к*)³⁰, w związku z czym autorzy ŁE konstatują: „Wszystko to nie wyjaśnia wszakże genezy wstawnego *-d-*” (ŁE: 177).

Być może segment *-надель* w łemk. *пернадель* nawiązuje do niem. *Nadel* 'igła', w niemieckiej entomonimii ludowej także 'ważka (zool. *Libellula*)³¹. Jak jednakże objaśnić znaczenie 'gierz', znane w gwarach łemkowskich?

Jak wynika z przypadków typu niem. *Bremse* 'gierz (zool. *Tabanus*): dial. *Pferdbremse* 'ważka' (dosłownie 'gierz koński'; por. Nitsche 1965: 14), istnieje tu chyba pewien związek między oboma znaczeniami – może na skutek faktu, że ważki jako gatunki drapieżne atakują również pasące się zwierzęta gospodarskie, szukając pożywienia w rojach dokuczliwych owadów (komary, muchy, gzy itd.; *ibid.*: 27)³²; naszym zdaniem nie jest tu również wykluczone lokalne uogólnienie znaczenia pierwotnych entomonimów w ramach kategorii semantycznej 'wielki owad'³³. W takim

30 Derywat od ukr. *перо* (psł. *pero).

31 Motywacja semantyczna nazwy odzwierciedla formę ciała, zob. Nitsche (1965: 18): „Die Namen *Nadel* [...] beziehen sich auf den schlanken Leib”.

32 O przeniesieniu nazwy *gza* na ważkę por. również *ibid.*: 14–15.

33 Por. np. ciekawe spostrzeżenia Nelli A. Krasowskiej o tym, że w gwarach rosyjskich „лексеми жу́к ['chrząszcz, żuk'], жу́желица ['szczurawka'], пау́т ['pająk'] используются как общее название крупных насекомых” (Krasovskaâ 2019: 401).

kontekście można chyba uważać łemk. *пернадель* za wynik kontaminacji odpowiednika łemkowskiego ukr. dial. *перна́к* ‘личинка гедза’ (por. wyżej) i niem. dial. *Nadel* ‘ważka’ (albo, zakładając tu asocjacje wymienionych znaczeń, *‘giez’).

Odważniejsza może być alternatywna próba objaśnienia interpretująca łemk. *пернадель* jako zapożyczenie z niem. dial. **Pferd(e)nadel*³⁴ (dosłownie ‘igła końska’; pierwotnie chyba ‘ważka’³⁵, wtórnie ‘giez’). W takim przypadku ukr. dial. *перна́к* ‘личинка гедза’ mogło powstać i na skutek modyfikacji pierwotnej formy **пернад(е)ль* itp. (usunięcie nietypowego zakończenia wyrazu przy pomocy produktywnego sufiksu *-ак* < psł. **-акъ*, por. SPsł I: 89–90), tj. chodziłoby o homonim etymologiczny w stosunku do ukr. dial. *перна́к* ‘напірник’ (por. wyżej), należącego do gniazda słowotwórczego psł. *pero.

12. Постанець. Wyraz ten, oznaczający karalucha, określono w ESUM (IV: 537 s.v. *постанець*) jako niejasny; według A. Fałowskiego i W. Hojsak „zapewne jest to użycie żartobliwe ukr. *повстанець* ‘uczestnik powstania, rozruchów’ [...] pol. *powstaniec*, dial. *postaniec* ‘ts.’ [...]” (ŁE: 183). Przyjmując taką interpretację, można przypomnieć, że pod względem semantyki chodzi o wyraz bliski typologicznie entomonimom typu ros. dial. *майор* ‘таракан’, *лейтенантик*, *драгун* ‘ts.’, ilustrującym „военную» модель номинации тараканов, соотносящую нашествие насекомых с нападением армии захватчиков” (por. Berezovič, Krivošarova 2006: 20) – na takim tle staje się chyba jaśniejszy i rozwój semantyczny ‘uczestnik powstania, rozruchów’ > ‘karaluch’.

13. Похыхму. Jako paralełę dla łemk. *похыхму* ‘po kryjomu’ autorzy podają pol. dial. (*po*) *chychmie* ‘ukradkiem, po cichu’, określając oba wyrazy jako „dość ciemne”, powstałe chyba w wyniku kontaminacji łemk. *no тухы*, pol. *po cichu* z formacjami typu sła. dial. *potatme*, *potutme* ‘skrycie, podstępnie, ukradkiem, po kryjomu’ itp. (ŁE: 184).

Może należy wyjść tu od pierwotnego *chychma, co byłoby przysłówkiem typu ukr.³⁶ *лэжма* ‘у лежачому положенні, лежачи’, *сідьма* ‘у сидячому положенні, сидячи’, *мішма* ‘впереміш; перемішуючись із чимсь’ itp., utworzonym przy pomocy przyrostka *-(b)*ma* (Nimčuk 1978: 394)³⁷; formacja ta mogła ulec zmianom

34 Niestety, w dostępnej nam literaturze naukowej nie udało nam się znaleźć takiego wyrazu. Na razie jedynym poświadczeniem jest fragment publikacji o charakterze popularnym: „Auch wenn der Volksmund Libellen mit bedrohlichen Namen wie *Augenstecher* und *Pferdenadel* bedacht hat – gefährlich sind sie keineswegs, denn sie stechen und beißen nicht” (Targan, Gerdes 2002: 70).

35 Co do cechy semantycznej ‘koń’ por. nazwy ważek typu niem. dial. *Pferdangel* (‘kolec koński’), *Pferdbiene* (‘pszczola końska’), *Pferdfliege* (‘mucha końska’) itp.; zob. Nitsche 1965: 14.

36 Semantyzację wyrazów ukraińskich podajemy przy uwzględnieniu SUM.

37 Zob. również Vaillant 1958: 692.

pod wpływem określeń sposobu o strukturze „*po* + *dativus*” (por. ukr. *по-відному* ‘час, коли надворі видно’, pol. *po kryjomu* itp.; por. też Kopečný 1973: 184–185). Bazę derywacyjną można tu zrekonstruować w formie **chychati* – byłby to czasownik utworzony przy pomocy ekspresywnego przyrostka **-chati* (por. SPsł I: 50–51) od rdzenia **chy-*, zachowanego w **chy-ŋoti*³⁸ czy **chy-lŋ*³⁹.

Zaproponowana interpretacja etymologiczna zakłada następujący rozwój znaczeniowy: **chychati* ‘uginać się, przykurczać się (żeby zrobić się mniejszym, mniej widocznym, nierzucającym się w oczy itp.)’ > **chychma* ‘nie rzucając się w oczy, skrycie, ukradkiem’ > łemk. *похыхму* ‘po kryjomu’, pol. dial. (*po*) *chychmie* ‘ukradkiem, po cichu’.

14. Халаща. W przypadku tego wyrazu (gęstwina, chaszczę, powalone lub pościna-
ne drzewa, por. również derywowane łemk. *chalauszczyna* ‘krzak, krzew’) autorzy słusznie odrzucają – ze względów lingwo geograficznych – hipotezę o pochodzeniu kontaminacyjnym, sformułowaną w stosunku do jego odpowiedników ukraińskich (ukr. dial. *халаща* ‘хмиз’, *халащинá* ‘лісові хаші’) ⁴⁰. Zwracając uwagę i na sła. dial. *chalaštie* ‘krzaki, gęstwina’, autorzy konstatują: „Niejasne. Może należy łączyć z słc. dial. *chálovie* zbior., expr. ‘gałęzie’, *chálovina* expr. ‘gruby kij, konar’ [...], słc. *chaluha* ‘morski wodorost’, co z ps. **chaloga* ‘gałęzie; krzaki; zarośla; ogrodzenie’ [...]” (ŁE: 238).

Być może sła. dial. *chalaštie* i łemk. *халаща* powstały na skutek modyfikacji pierwotnych form **charaštie*, **charaща*, będących derywatami od **charast*, przejętego z węg. *haraszt* ‘сухая, опавшая листва’ (znaczenie za: Gáldi 1987: 289), w starszym języku i ‘las dębowy; krzaki, zarośla itp.’ (por. EWU I: 529) ⁴¹. Forma **charast* (z *ch-*) może odzwierciedlać starszą formę wyrazu węgierskiego przed przejściem pierwotnego *χ* > *h* (zmiana miejsca artykulacji); por. stare hungaryzmy słowackie *chosen*, *choseň* pot. ‘pożytek, korzyść’ (< węg. *haszon* ‘ts.’), *chýr* ‘wiadomość’ (< węg. *hír* ‘ts.’) itp. (Rocchi I: 18, z dalszą literaturą).

Niejasny pozostaje natomiast implikowany przez taką interpretację nieregularny rozwój fonetyczny *r* > *l*; por. jednakże ukr. dial. *халаман* ‘наймит’, ‘хитрощі, підступи’ jako „очевидно, фонетичний варіант слова *харамán* [‘обман, вигадка; шахрай, пройдисвіт’]”, mającego ostateczne źródło etymologiczne w arab. *ḥarāmī* ‘злочий, бандит’ (por. ESUM VI: 150 s.v. *халаман*, 157 s.v. *харамán*).

38 Por. pol. *chynać* ‘neigen’, ros. dial. *хинуться* ‘sich beugen’ itp., zob. Berneker 1908: 413 s.v. „*chylŋ* (*chylŋo*, *chyliti*); *chynŋo*, *chynŋoti*”.

39 Por. pol. *chyły* itp., zob. ESSJa (VIII: 156–157) s.v. **xylŋ(jŋ)*.

40 „[...] не зовсім ясне; можливо, виникло внаслідок контамінації слів [*халу́ззя*] ‘віти, хмиз’ та *ха́ща* [...]” (ESUM VI: 151 s.v. *халаща*).

41 Chodzi o stary sławizm węgierski przejęty z wyrazów typu serb., chorw. *hrast* ‘dąb’, sła. *chrast* ‘krzaki, zarośla, gęstwina’ itp., nawiązujących do psł. **chvorstŋ* (ESSJa VIII: 130–131 s.v. **xvorstŋ*).

15. Шкабора. W przypadku łemk., ukr. dial. *шкабора* ‘szczelina’ – porównywanego w pracy z huc. *шкаберка, шкабря* ‘триска; скалка’, *skabri(a)* ‘drzazga’, ‘trzaska’, ‘drancie’, ‘dziupło’, *skaboryty* ‘rozbijać na trzaski, łupać’, *poszkaboryty* ‘porozrywać, porozdzierać’ itp. – autorzy odrzucają wymienione próby wyjaśnienia (afektywny twór czy związek z ukr. *скаба* ‘штаба заліза’, *скабка* ‘колючка, скалка’; por. ESUM VI: 425 s.vv. *шкабóра, шкабéрка*) i przyjmują tu za możliwy punkt wyjścia łemk. *шкарка* ‘szczelina’, zapożyczone z sła. *škára* ‘wąski otwór, szpara; pęknięcie, szczelina’ (psł. *skara < **skōr-*, od ie. *(*s*)*ker-* ‘krajać, ciąć’); jednocześnie wskazują i na to, że „geografia słowa (Łemkowszczyzna, Huculszczyzna) mogłaby przemawiać za zapożyczeniem podstawy z języka rumuńskiego, por. *scobi* 1. ‘złobić, drążyć’ [...]” (ŁE: 262–263).

Zgadzamy się z konstatacją autorów, że wyrazy te są „trudne do objaśnienia” (ibid.: 262). Warto tu jednak przypomnieć o interpretacji etymologicznej przedstawionej przez Walentinę A. Mierkułową (Merkulova 1985: 64–65)⁴², według której łemk. *шкабóра* ‘щель’ to kontynuant pierwotnego *skab-ora, derywowanego – jak i paralelne *skab-orъ, zachowane może w ros. dial. (Riazań) *скабóр* ‘*Rubus caesius*’ (*‘колючее растение’) – od rdzenia **skab-*; stąd w ujęciu autorki i brus., ukr. dial. *скаба* ‘заноза’⁴³. Według W.A. Mierkułowej są to formacje „от праславянского корня **skab-* ‘драть, чесать, колоть’, ср. лит[овское] *skōbti, skabiù* ‘скрести, срывать’” (ibid.: 65), autorka jednak nie podaje wprost wyjściowego rdzenia indoeuropejskiego – chodzi tu prawdopodobnie o pierwotne **skāb^h-* jako wariant apofoniczny ie. **skab^h-* ‘kratzen, schaben’ (Smoczyński III: 1206 s.v. *skōbti*, z dalszą literaturą).

Z takiej interpretacji może wynikać, że przytoczone przez autorów huc. *skaboryty* ‘rozbijać na trzaski, łupać’ (i *poszkaboryty* ‘porozrywać, porozdzierać’) to chyba *verbum denominativum* z sufiksem *-*i-ti* (por. SPsł I: 57), utworzone na podstawie rzeczownika *skab-ora/*skab-orъ; pierwotnym znaczeniem mogło tu być *‘obrabiać narzędziem (**skab-or-*) służącym do rozdzierania, rozłupywania itd.’.

Prostsze wydaje się jednak przypuszczenie dla huc. *skaboryty* interpretacji *skab-or-iti – chodziłoby tu o czasownik z formantem *-or-* (ibid.: 54), od którego mógł zostać derywowany rzeczownik *skabora; por. też wymienione wyżej rzeczowniki huculskie *шкаберка, шкабря, шкабри(a)*, które mogą wskazywać na istnienie formacji *skab-er-iti, *skab-r-iti jako dalszych czasowników „z formantem *-r-*” (ibid.), utworzonych na podstawie rdzenia **skab-* < ie. **skāb^h-*. Jeśli chodzi o semantykę zakładanych formacji odczasownikowych, to znaczenia ‘szczelina’ czy ‘dziupła’

42 W kontekście swojej hipotezy etymologicznej (niestety, nieuwzględnionej w ESUM) autorka przytacza materiał leksykalny różnych języków słowiańskich, którego przegląd wychodzi już poza ramy niniejszego artykułu.

43 ESBM (XII: 97 s.v. *скаба́*) uważa jednak brus. *скаба́* ‘выгнуты металічны прут [...]’ za kontynuant psł. *skoba.

(por. wyżej) mogą być rezultatem rozwoju *nomen actionis* > *nomen acti* (tj. ‘rzezanie, cięcie, rozbijanie, rozłupywanie, rozrywanie itp.’ > ‘coś powstałe w ich wyniku’). Taką interpretację dopuszcza także znaczenie ‘patyczek’ czy ‘trzaska’ (tj. ‘odcięty, odłupany kawałek drewna’); możliwe jest tu jednak również pierwotne aktywne znaczenie instrumentalne ‘coś służące do rozrywania itp.’.

16. Шкынтати. Dla tego wyrazu łemkowskiego (‘kuleć’, stąd chyba i ‘skakać’: „skakać można też z powodu utykania na nogę” (ŁE: 264)) w pracy podano paralele w postaci zakarp. *шкынтати* ‘прихрамываць’ i sła. dial. (Szarysz) *škintac* ‘kuleć’ (ibid.). Według autorów są to wyrazy „niezbyt jasne” (ibid.), być może zapożyczone z języków niesłowiańskich (por. węg. *sánta* ‘kulawy, chromy’ itp., rum. *șont*, f. *șoántă* reg. ‘kulawy, książk. chromy’ itp.) (ibid.).

Biorąc pod uwagę formę czasownika łemkowskiego, można tu zauważyć pewną bliskość z ukr. *скитатися* ‘блукати, не маючи постійного місця проживання; поневірятися’ (SUM s.v.); por. również ukr. dial. *шкитавий* ‘бродячий, мандрівний’ jako „очевидно, експресивне утворення, пов’язане зі *скитатися*” (ESUM VI: 431 s.v.). Ekspresywnością semantyki można objaśnić nie tylko rozwój fonetyczny *скит-* > *шкит-*, lecz prawdopodobnie także jego dalsze stadium *шкит-* > łemk. *шкынт*⁴⁴.

Jeśli chodzi o różnicę znaczeń ‘błądzić, błąkać się itp.’ vs. ‘kuleć’, to mogła ona powstać w wyniku asocjacji ‘chodzić z miejsca na miejsce, nie mając określonego celu, błąkać się, włóczyć się’ ~ ‘wlec się’, tj. ‘iść powoli, z trudem (na skutek defektu nogi itp.)’.

Niewątpliwie ciekawsza wydaje się alternatywna interpretacja, uwzględniająca możliwą etymologię ukr. *скитатися*. Czasownik ten jest (por. ESUM V: 272) kontynuantem psł. **skytati* (*sę*), wyrazu o niepewnej etymologii; por. nowszy szczegółowy przegląd istniejących prób jego interpretacji w ESJS (XIV: 832 s.v. *skytati* *sę*). W kontekście naszych aktualnych rozważań może być intrygująca zwłaszcza hipoteza, że psł. **skytati* (**skū-*) jest derywatem od ie. **(s)keu-* ‘giąć’; znaczenie ‘błąkać się, włóczyć się’ może być w takim przypadku wynikiem rozwoju semantycznego ‘giąć się’ > ‘nie iść wprost’ > ‘błąkać się, włóczyć się’⁴⁵.

Przyjmując taką podstawę derywacyjną, można tu chyba równocześnie zrekonstruować i starą formację partycypialną ie. **skū-to-* > psł. **skytō* ‘zagięty’, stąd ‘zakrzywiony, krzywy’. Wyraz ten mógł się stać punktem wyjściowym i dla

44 O wtórnym *n* w słowiańskiej leksyce ekspresywnej por. także Machek (1930: 25–31) (w ujęciu autorskim tzw. nazalizacja afektywna).

45 W słowniku taką interpretację przytoczono jako notatkę redakcyjną Evy Havlovej. Ie. **(s)keu-* jest prawdopodobnie wariantem (z *s*-mobile) rdzenia **keu-* ‘giąć’ – por. Pokorny (1959: 588) s.v. 2. *keu-*, *keuə-* (‘biegen’); Rix et al. (2001: 359) s.v. „?**k^(u)euk-*” (‘sich biegen’). Niestety, ESJS nie podaje dalszych informacji o charakterystyce słowotwórczej psł. **skytati*, może to pierwotne **sky-ta-ti*, tj. intensywnym z przyrostkiem **-ta-* (por. SPsł I: 52–53)?

czasownika odprzymiotnikowego *skytati (> łemk. *шкынтати* itp.; por. wyżej)⁴⁶ – co do zakładanej derywacji psł. *skytъ ‘zagięty, krzywy’: *skytati ‘kuleć’ por. pol. *chromy*: przestarz. *chromać* ‘utykać na nogę, kuleć’, sła. *krivý* ‘krzywy’: *krivat* ‘kuleć’ itp.

17. Шпіляр. Pochodzenie wyrazu, odnotowanego w znaczeniu ‘biegun u kołyski’, jest „dość niejasne” (ŁE: 270). Jako możliwe źródło autorzy proponują niem. *Schmiege* 1. ‘kątomierz nastawny’, 2. ‘węgielnica ruchoma’, 3. ‘calówka’ itp., „z alternacją spółgłosek wargowych: [m]:[p]” (ibid.); wskazują też na wyrazy typu pol. daw. *śmiga*, *szmiga* ‘giętki, elastyczny pręt’, dial. *śmigiel*, *śmigla* 1. ‘płaski szczebel w drabinie wozu umieszczony w obu końcach dla jej wzmocnienia’, 2. ‘poprzeczny drążek brony’ itp. (ibid.).

Można tu chyba przedstawić – pomimo niewątpliwie spekulatywnego charakteru takiej próby wyjaśnienia – następną interpretację. Według niej *шпіляр* powstało w wyniku uproszczenia fonetycznego (dysymilacja *r...r > Ø...r*) pierwotnego *шпріляр, utworzonego na podstawie rzeczownika *шпрігель, por. pol. *szprygiel* „podpórka z trzech gzygzakowato składających ś. [się – L.K.] części, podtrzymująca budę powozową w rozprężeniu” (SW VI: 660), prawdopodobnie z niem. *Spriegel* ‘arcus’ (DW s.v.). Wyraz ten mógł zostać przeniesiony na wygiętą dolną część (bieguny) kołyski.

Problemem jest natomiast zakładane rozszerzenie **шпрігель > *шпріл-яр* – może doszło tu do kontaminacji z jakimś innym wyrazem (termin ludowego kołodziejstwa, stolarstwa, obróbki drewna itp.), utworzonym przy pomocy sufiksu *-*arъ* (SPsł II: 20–21) czy nawet *-*arъ* (ibid.: 21–23)⁴⁷?

18. Штрехатися. Według autorów wyraz ten, o znaczeniu ‘zaczepiać nogą o nogę (u koni)’, pochodzi „prawdopodobnie [z] niem. *straucheln* ‘potknąć się’” (ŁE: 272); przy takiej interpretacji jednakże należy oddzielać go ze względów etymologicznych od przytoczonego w haśle⁴⁸ czasownika *штрайхатися* ‘штрихуватися, ранити собі підковою другу ногу від надто вузької ходи’, *штрайхнути* ‘черкнути’.

Niem. *straucheln* (śrgniem. *strücheln*, stwniem. *strühhēn*) jako możliwe źródło łemk. *штрехатися* jest chyba derywatem od niem. *Strauch* (śrgniem. *strüch*)

46 W takim ujęciu *skytati ‘kuleć itp.’ wchodzi do tego samego gniazda etymologicznego co wymienione wyżej psł. *skytati (*se*) (ukr. *скитатися* ‘блукати’ itd.), jednakże – ze względu na odmienną genezę słowotwórczą – można uznać obie formacje za homonimy etymologiczne *sensu stricto*.

47 „Przyrostek *-arъ* tworzy przede wszystkim nazwy wykonawców jakiegoś zawodu od podstaw rzeczownikowych [...]” (ibid.: 22). W kontekście nazewnictwa technicznego można chyba oczekiwać dalszego rozwoju *nomen agentis (officii) > nomen instrumenti*, por. Rainer (2015: 1038): „It has long been observed that the same pattern is often used in languages for deriving agent and instrument nouns. [...] this agent-instrument syncretism has traditionally been explained as the result of a conceptual shift [...] from agent to instrument”. Za cenne wskazanie nam artykułu Franza Rainera jesteśmy zobowiązani Martinowi Ološtiakowi (Preszów).

48 „W nieco innej formie notuje O. Horbacz” (ibid.).

w zakładanym znaczeniu ‘sterczący korzeń (herausstehende Wurzel)’ itp., tj. *strau-cheln* pierwotnie ‘potykać się o korzenie’ itp.; natomiast łemk. *штрайхаміс’а*, *штрайхнути* to niewątpliwie zapożyczenie z polisemantycznego niem. *streichen* (śrgniem. *strichen*, stwniem. *strihhan*) jako kontynuantu germ. **streik(w)-a*-⁴⁹. Łemk. *штрайхнути* ‘черкнути’ nawiązuje do niem. *streichen* w znaczeniu typu ‘dotykać, dotknąć czegoś (lekko, krótko)’⁵⁰ – co do semantyki *штрайхаміс’а* (‘ранити собі підковою другу ногу від надто вузької ходи’) por. niem. *streichen* w odniesieniu do wady chodzenia, kiedy przy stawianiu kroków stykają się stopy albo kolana; stąd w weterynarii nazwa podobnej wady u koni, polegającej na uderzaniu o siebie nóg⁵¹.

Taka semantyka czasownika niemieckiego odpowiada znaczeniu łemk. *штрапхатися* ‘zaczepiać nogą o nogę (u koni)’, co może prowadzić do myśli o zapożyczeniu wyrazu łemkowskiego z niem. *streichen*. W takiej sytuacji należałoby przypuszczać, że łemk. *штрапхатися* mogło powstać na skutek modyfikacji ekspresywnej⁵² pierwotnego *штрайхатися jako wariantu łemk. *штрайхаміс’а*; co do zakładanej wariantywności *штрайх-/*штрапх-* – prawdopodobnie odzwierciedlającej osobliwości fonetyczne różnych gwar niemieckich – por. pol. *ausserarbijter* (< niem. *Außerarbeiter*) vs. *arbijter* (< niem. *Arbeiter*), *frajer* (< niem. *Freier*) vs. *frejer* (< niem. *ein freier (Mensch)*), *majstersztyk* (< niem. *Meisterstück*) vs. *mejsterwerk* (< niem. *Meisterwerk*) itp. (zob. WDLP s.vv.).

Skróty

ang. – angielski; arab. – arabski; bot. – botaniczny; brus. – białoruski; buk. – bukowiński; chorw. – chorwacki; czes. – czeski; dial. – dialektalny; dłuż. – dolnoślązki; expr. – ekspresywny; f. – femininum; franc. – francuski; gen. – genetivus; germ. – germański; huc. – huculski; ie. – indoeuropejski; książk. – książkowy; lud. – ludowy; łac. – łaciński; łemk. – łemkowski; naddniestrz. – naddniestrzański; niem. – niemiecki; pejor. – pejoratywny; pl. – plural; płd. – południowy; pñ. – północny; pol. – polski; pot. – potoczny; przestarz. – przestarzały; psł. – prąsłowiański; reg. – regionalny; ros. – rosyjski; rum. – rumuński; serb. – serbski; sła. – śląski; słow. – słowiański; stang. – staroangielski; stczes. – staroczeski; stpol. – staropolski; stwniem. – staro-wysoko-niemiecki; śrgniem. – średnio-górno-niemiecki;

49 Por. Kluge (2011: 890–891) s.v. *straukeln, streichen*; Kroonen (2013: 485) s.v. *strikan ‘to stroke’. Derywatem (abstraktum) od niem. *streichen* jest niem. *Strich* (w różnych znaczeniach), stąd ukr. *штрих* ‘krotka risa, linia’ jako podstawa derywacyjna dla denominatywum *штрихувати* ‘наносити штрихи на що-небудь, покривати штрихами’; por. ESUM VI: 481 s.v. *штрих*.

50 DW s.v. *streichen*, znaczenie B („über etwas hinfahren, etwas streifend berühren”).

51 Ibid., znaczenie B.5.b): „gangfehler, indem sich beim gehen füsse oder knie berühren [...] in der tierheilkunde ein gangfehler des pferdes, gegenslagen des fuszes der einen an den der anderen seite”.

52 Nieregularne wtórne *n*, por. przypis 44.

ukr. – ukraiński; węg. – węgierski; wsch. – wschodni; zach. – zachodni; zakarp. – zakarpacki; zbior. – zbiorowy; zool. – zoologiczny

Literatura

- ANIKIN A.E., 2007–2021, *Russkij ètimologičeskij slovar'*, t. I–XV, Moskva.
- BEDNARCZUK L., 2015, *Porównawcze językoznawstwo słowiańskie w Krakowie*, [w:] H. Mieczkowska, E. Solak, P. Fałowski, N. Palich (red.), *Tradycja i wyzwania. Metodologia badań slawistycznych XX i XXI wieku*, Kraków 2015, s. 13–23.
- BEREZOVIČ E.L., KRIVOŠAPOVA Ū.A., 2006, *Ètnonimičeskâ model' v slavânskikh nazvaniâh nasekomyh*, [w:] I. Janyšková, H. Karlíková (red.), *Studia etymologica Brunensia* 3, Praha, s. 17–33.
- BERNEKER E., 1908–1913, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, t. I–II, Heidelberg.
- DW: *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm auf CD-ROM und im Internet*, [on-line:] <http://dwb.uni-trier.de/de/>.
- ESBM: V.U. Martynaŭ, G.A. Cyhun (red.), *Ètymalagičny sloŭnik belaruskaj movy*, t. I–XIV, Minsk 1978–2017.
- ESJS: E. Havlová, A. Erhart, I. Janyšková (red.), *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, t. I–XX, Praha – Brno 1989–2021.
- ESSČ: *Elektronický slovník staré češtiny*, [on-line:] <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>.
- ESSJA: O.N. Trubačëv, A.F. Žuravlëv, Ž.Ž. Varbot (red.), *Ètimologičeskij slovar' slavânskikh âzykov. Praslavânskij leksičeskij fond*, t. I–XLII, Moskva 1974–2021.
- ESUM: O.S. Mel'nyčuk (red.), *Etymolohičnyj slovnyk Ukraïns'koï movy u semy tomah*, t. I–VI, Kyïv 1982–2012.
- EWU: L. Benkő (red.), *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, t. I–III, Budapest 1992–1997.
- GÁLDI L., 1987, *Magyar-ország szótár – Vengorsko-russkij slovar'*, Budapest – Moszkva.
- KLUGE F., 2011, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, red. E. Seebold, wyd. 25 popr. i rozsz., Berlin – Boston.
- KOPEČNÝ F., 1973, *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena*, t. 1: *Predložky – koncové partikule*, Praha.
- KRÁLIK L., 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- KRASOVSKAĀ N.A., 2019, *Reprezentaciâ predstavlenij o krupnom nasekomom v russkikh govorah*, [w:] S.A. Myznikov (red.), *Leksičeskij atlas russkikh narodnyh govorov. Materialy i is-sledovaniâ 2019*, Sankt-Peterburg, s. 395–403.
- KROONEN G., 2013, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Leiden – Boston.
- LEXER: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch von Matthias Lexer*, [on-line:] <https://www.woerterbuchnetz.de/Lexer>.
- ŁE: A. Fałowski, W. Hojsak, *Łemkowskie etymologie*, Kraków 2020.
- MACHEK V., 1930, *Studie o tvoření výrazů expresivních*, Praha.
- MAKSIMUŠKIN A., 2022, *Groza nad Pol'šej*, [on-line:] https://books.google.sk/books?id=f_UxC_bGd2cC&hl=sk&source=gbs_navlinks_s.
- MERKULOVA V.A., 1985, *Vostočnoslavânskie ètimologii. III*, [w:] O.N. Trubačëv (red.), *Ètimologiâ 1983*, Moskva, s. 58–69.

- MISIAK M., 2006, *Łemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*, Wrocław.
- NIMČUK V.V. (red.), 1978, *Istoriâ ukraïns'koï movy. Morfolohiâ*, Kyïv.
- NITSCHKE G., 1965, *Die Namen der Libelle*, „Wörterbuch der deutschen Tiernamen”, dod. 3, Berlin.
- ONIONS C.T. (red.), 1996, *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford.
- POKORNY J., 1959–1968, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, t. I–II, Bern – München.
- RAINER F., 2015, *Agent and Instrument Nouns*, [w:] P.O. Müller, I. Ohnheiser, S. Olsen, F. Rainer (red.), *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*, t. II, Berlin – Boston, s. 1304–1316.
- RIPKA I., 1992, *Lexikálne prevzatia v nárečových prejavoch amerických Slovákov*, [w:] „Slovenská reč” LVII, s. 346–351.
- RIX H., KÜMMEL M., ZEHNDER T., LIPP R., SCHIRMER B. (red.), 2001, *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*, wyd. 2. popr. i rozsz., Wiesbaden.
- ROCCHI L., 1999–2010, *Hungarian Loanwords in the Slovak Language*, t. I–III, Trieste.
- SMOCZYŃSKI W., 2018, *Lithuanian Etymological Dictionary*, t. I–V, Berlin.
- SPSŁ: F. Sławski (red.), *Słownik prasłowiański*, t. I–VIII, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974–2001.
- SRNG: F.P. Filin, F.P. Sorokoletov, S.A. Myznikov (red.), *Slovar' russkikh narodnyh govorov*, t. I–LII, Leningrad (Sankt-Peterburg) 1965–2021.
- SSJ: Š. Peciar (red.), *Slovník slovenského jazyka*, t. I–VI, Bratislava 1959–1968.
- SSN: I. Ripka, A. Ferenczková (red.), *Slovník slovenských nářečí*, t. I–III, Bratislava 1994–2021.
- STANISLAV J., 1967, *Dejiny slovenského jazyka*, t. 1: *Úvod a hláskoslovie*, wyd. 3 uzup., Bratislava.
- STIEBER Z., 1982, *Dialekt Łemków. Fonetyka i fonologia*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- SUM: *Slovník ukraïns'koï movy. Akademičnyj tlumačnyj slovník (1970–1980)*, [on-line:] <http://sum.in.ua/>.
- SW: J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
- TARGAN H., GERDES J. (red.), 2002, *Biotopie im Bamberg*, wyd. 3. zaktual. i rozsz., Bamberg, [on-line:] https://www.buergerparkverein.de/fileadmin/dateien/Bamberg_Biotopie.pdf.
- TLFi: *Trésor de la Langue Française informatisé*, [on-line:] <http://atilf.atilf.fr/>.
- TOLSTOJ N.I., 1969, *Slavânskaâ geografičeskaâ terminologiâ. Semasiologičeskie etûdy*, Moskva.
- TRUBAČEV O.N., 2004, *Zadači ètimologičeskikh issledovanij v oblasti slavânskikh âzykov*, [w:] idem, *Trudy po ètimologii. Slovo – istoriâ – kul'tura*, t. I, Moskva, s. 25–35.
- ÚMT: É.B. Lőrinczy, F. Hosszú (red.), *Új magyar tájszótár*, t. I–V, Budapest 1979–2010.
- VAILLANT A., 1958, *Grammaire comparée des langues slaves*, t. 2: *Morphologie*, cz. 2: *Flexion pronominale*, Lyon – Paris.
- VINOGRADOVA L.N., GURA A.V., 2021, *Šekotka v svete slavânskoj leksiki i mifologii (poleskie dannye na obšeslavânskom fone)*, „Slavânskiy mir v tret'em tysâčeletii” XVI, nr 1–2, s. 7–38, <https://doi.org/10.31168/2412-6446.2021.16.1-2.01>.
- WDLP: *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache*, [on-line:] <https://diglib.bis.uni-oldenburg.de/bis-verlag/wdlp/46701.html>.

Notulae Etymologicae Lemkovicanae (Lemko Etymological Notes)
Abstract

The study was inspired by the recent monograph *Lemko Etymologies* (Fałowski, Hojsak, 2020) which analyses more than 520 words from the Lemko ethnolect, mostly lexicon of unclear and unreliable origin, lexicon for which new explanations may be proposed, as well as rare lexemes which had not yet been interpreted etymologically. The present article consists of 18 etymological notes in which the author discusses a fragment of the lexicon included in the monograph (additional arguments in favour of the proposed etymologies, alternative etymological explanations, attempts at interpretation of obscure lexemes). Against the background of recent advances in Slavonic etymology (more emphasis on etymological research into dialectal lexicon), the author also expresses his unequivocal support for the intended project of a comprehensive etymological dictionary of the Lemko ethnolect.